

ശ്രീഃ
ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ
ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ
ഓം നമോ ഭഗവതേ വാസുദേവായ

മഹർഷി വേദവ്യാസപ്രണീതം ശ്രീമദ്ഭാഗവതമഹാപുരാണം
॥ തൃതീയസ്കന്ധേ ഷഡ്വിംശോധ്യായഃ ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

ശ്രീ രംഗരാമാനുജ മഹാദേശികൻ

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

ഓം നമോ ഭഗവതേ വാസുദേവായ

ശ്രീമദ്ഭാഗവതമഹാപുരാണം

॥ തൃതീയസ്കന്ധേ ഷഡ്വിംശോധ്യായഃ ॥

ശ്രീഭഗവാനുവാച

അഥ തേ സമ്പ്രവക്ഷ്യാമി തത്ത്വാനാം ലക്ഷണം പൃഥക് |
യദ്വിദിത്വാ വിമുച്യേത പുരുഷഃ പ്രാകൃതൈർഗുണൈഃ || 1 ||

ജ്ഞാനം നിഃശ്രേയസാർത്ഥായ പുരുഷസ്യാത്മദർശനം |
യദാഹുർവർണയേ തത്തേ ഹൃദയഗ്രന്ഥിഭേദനം || 2 ||

അനാദിരാത്മാ പുരുഷോ നിർഗുണഃ പ്രകൃതേഃ പരഃ |
പ്രത്യഗ്ധാമാ സ്വയജ്ജ്യാതിർവിശ്വം യേന സമൻവിതം || 3 ||

സ ഏഷ പ്രകൃതിം സൂക്ഷ്മാം ദൈവീം ഗുണമയീം വിഭുഃ |
യദ്യുക്തയൈവോപഗതാമഭ്യപദ്യത ലീലയാ || 4 ||

ഗുണൈർവിചിത്രാഃ സൃജതീം സരൂപാഃ പ്രകൃതിം പ്രജാഃ |
വിലോക്യ മുമുഹേ സദ്യഃ സ ഇഹ ജ്ഞാനഗുഹയാ || 5 ||

ഏവം പരാഭിധ്യാനേന കർതുത്വം പ്രകൃതേഃ പുമാൻ |
കർമസു ക്രിയമാണേഷു ഗുണൈരാത്മനി മന്യതേ || 6 ||

തദസ്യ സംസൃതിർബന്ധഃ പാരതന്തർയം ച തത്കൃതം |
ഭവത്യകർതുരീശസ്യ സാക്ഷിണോ നിർവൃതാത്മനഃ || 7 ||

കാർയകാരണകർതുത്യേ കാരണം പ്രകൃതിം വിദുഃ |
ഭോക്തൃത്യേ സുഖദുഃഖാനാം പുരുഷം പ്രകൃതേഃ പരം || 8 ||

ദേവഹൂതിരുവാച
പ്രകൃതേഃ പുരുഷസ്യാപി ലക്ഷണം പുരുഷോത്തമ |
ബ്രൂഹി കാരണയോരസ്യ സദസച്ച യദാത്മകം || 9 ||

ശ്രീഭഗവാനുവാച
യത്തന്ത്രിഗുണമവ്യക്തം നിത്യം സദസദാത്മകം |
പ്രധാനം പ്രകൃതിം പ്രാഹുരവിശേഷം വിശേഷവത് || 10 ||

പഞ്ചഭിഃ പഞ്ചഭിർബ്രഹ്മ ചതുർഭിർദശഭിസ്തഥാ |
ഏതച്ചതുർവിംശതികം ഗണം പ്രാധാനികം വിദുഃ || 11 ||

മഹാഭൂതാനി പഞ്ചൈവ ഭൂരാപോഽഗ്നിർമരുന്നഭഃ |
തന്മാത്രാണി ച താവന്തി ഗന്ധാദീനി മതാനി മേ || 12 ||

ഇന്ദ്രിയാണി ദശ ശ്രോത്രം ത്വഗ്ദ്യഗ്രസനനാസികാഃ |
വാക്കൌ ചരണൗ മേന്ദ്രം പായുർദശമ ഉച്യതേ || 13 ||

മനോ ബുദ്ധിരഹങ്കാരശ്ചിത്തമിത്യന്തരാത്മകം |
ചതുർധാ ലക്ഷ്യതേ ഭേദോ വൃത്തയാ ലക്ഷണരൂപയാ || 14 ||

ഏതാവാനേവ സംഖ്യാതോ ബ്രഹ്മണഃ സഗുണസ്യ ഹ |
സന്നിവേശോ മയാ പ്രോക്തോ യഃ കാലഃ പഞ്ചവിംശകഃ || 15 ||

പ്രഭാവം പൗരുഷം പ്രാഹുഃ കാലമേകേ യതോ ഭയം |
അഹങ്കാരവിമൂഢസ്യ കർതുഃ പ്രകൃതിമീയുഷഃ || 16 ||

പ്രകൃതേർഗുണസാമ്യസ്യ നിർവിശേഷസ്യ മാനവി |
ചേഷ്ടാ യതഃ സ ഭഗവാൻ കാല ഇത്യുപലക്ഷിതഃ || 17 ||

അന്തഃ പുരുഷരുപേണ കാലരുപേണ യോ ബഹിഃ |
സമൻവേത്യേഷ സത്ത്വാനാം ഭഗവാനാത്മമായയാ || 18 ||

ദൈവാത്ക്ഷുഭിതധർമിൺയാം
സ്വസ്യാം യോനൗ പരഃ പുമാൻ |
ആധത്ത വീര്യം സാസൂത
മഹത്തത്തും ഹിരൺമയം || 19 ||

വിശ്വമാത്മഗതം വൃഞ്ജൻ കൂടസ്ഥോ ജഗദങ്കുരഃ |
സ്വതേജസാപിബത്തീവ്രമാത്മപ്രസ്യാപനം തമഃ || 20 ||

യത്തത്സത്ത്വഗുണം സ്വച്ഛം ശാന്തം ഭഗവതഃ പദം |
യദാഹുർവാസുദേവാഖ്യം ചിത്തം തൻമഹദാത്മകം || 21 ||

സ്വച്ഛത്വമവികാരിത്വം ശാന്തത്വമിതി ചേതസഃ |
വൃത്തിഭീർലക്ഷണം പ്രോക്തം യഥാപാം പ്രകൃതിഃ പരാ || 22 ||

മഹത്തത്ത്വാദ്വികുർവാണാദ്ഭഗവദ്വീര്യസംഭവാത് |
ക്രിയാശക്തിരഹങ്കാരസ്ത്രിവിധഃ സമപദ്യത || 23 ||

വൈകാരികസ്തൈജസശ്ച താമസശ്ച യതോ ഭവഃ |
മനസശ്ചന്ദ്രിയാണാം ച ഭൂതാനാം മഹതാമപി || 24 ||

സഹസ്രശിരസം സാക്ഷാദ്യമനന്തം പ്രചക്ഷതേ |
സങ്കർഷണാഖ്യം പുരുഷം ഭൂതേന്ദ്രിയമനോമയം || 25 ||

കർത്യത്വം കരണത്വം ച കാർയത്വം ചേതി ലക്ഷണം |
ശാന്തഘോരവിമുഢത്വമിതി വാ സ്യാദഹങ്കൃതേഃ || 26 ||

വൈകാരികാദ്വികുർവാണാൻമനസ്തത്ത്വമജായത |
യത്സങ്കൽപവികൽപാഭ്യാം വർതതേ കാമസംഭവഃ || 27 ||

യദ്വിദുർഹ്യനിരുദ്ധാഖ്യം ഹൃഷീകാണാമധീശ്വരം |
ശാരദേന്ദീവരശ്യാമം സംരാധ്യം യോഗിഭിഃ ശന്നൈഃ || 28 ||

തൈജസാത്തു വികുർവാണാദ് ബുദ്ധിതത്ത്വമഭൂത്സതി |
ദ്രവ്യസ്ഫുരണവിജ്ഞാനമിന്ദ്രിയാണാമനുഗ്രഹഃ || 29 ||

സംശയോഽഥ വിപർയാസോ നിശ്ചയഃ സ്മൃതിരേവ ച |
സ്വാപ ഇത്യുച്യതേ ബുദ്ധേർലക്ഷണം വൃത്തിതഃ പൃഥക് || 30 ||

തൈജസാനീന്ദ്രിയാൺയേവ
ക്രിയാജ്ഞാനവിഭാഗശഃ |
പ്രാണസ്യ ഹി ക്രിയാ ശക്തിർ -
ബുദ്ധേർവിജ്ഞാനശക്തിതാ || 31 ||

താമസാച്ച വികുർവാണാദ്ഭഗവദ്വീര്യചോദിതാത് |
ശബ്ദമാത്രമഭൂത്തസ്മാന്നഭഃ ശ്രോത്രം തു ശബ്ദഗം || 32 ||

അർമാശ്രയത്വം ശബ്ദസ്യ ദ്രഷ്ടുർലിംഗത്വമേവ ച |
തന്മാത്രത്വം ച നഭസോ ലക്ഷണം കവയോ വിദുഃ || 33 ||

ഭൂതാനാം ചരിദ്രഭാത്യുത്വം ബഹിരന്തരമേവ ച |
പ്രാണേന്ദ്രിയാത്മധിഷ്ഠ്യത്വം നഭസോ വൃത്തിലക്ഷണം || 34 ||

നഭസഃ ശബ്ദതന്മാത്രാത് -
കാലഗത്യാ വികുർവതഃ |
സ്പർശോഭവത്തതോ വായുസ്ത് -
വക് സ്പർശസ്യ ച സംഗ്രഹഃ || 35 ||

മൃദുത്വം കഠിനത്വം ച ശൈത്യമുഷ്ണത്വമേവ ച |
ഏതത്സ്പർശസ്യ സ്പർശത്വം തന്മാത്രത്വം നഭസ്വതഃ || 36 ||

ചാലനം വൃഹനം പ്രാപ്തിർനേത്യുത്പം ദ്രവ്യശബ്ദയോഃ |
സർവേന്ദ്രിയാണാമാത്മത്വം വായോഃ കർമാഭിലക്ഷണം || 37 ||

വായോശ്ച സ്പർശതന്മാത്രാദൂപം ദൈവേരിതാദഭൂത് |
സമുത്ഥിതം തതസ്തേജശ്ചക്ഷു രൂപോപലംഭനം || 38 ||

ദ്രവ്യാകൃതിത്വം ഗുണതാ വ്യക്തിസിംസ്ഥാത്വമേവ ച |
തേജസ്ത്വം തേജസഃ സാധ്വി രൂപമാത്രസ്യ വൃത്തയഃ || 39 ||

ദ്യോതനം പചനം പാനമദനം ഹിമമർദനം |
തേജസോ വൃത്തയസ്ത്വേതാഃ ശോഷണം ക്ഷുത്തുര്യേവ ച || 40 ||

രൂപമാത്രാദികുർവാണാത്തേജസോ ദൈവചോദിതാത് |
രസമാത്രമഭൂത്തസ്മാദംഭോ ജിഹ്വാ രസഗ്രഹഃ || 41 ||

കഷായോ മധുരസ്തികൃതഃ കടുജ്ജ ഇതി നൈകധാ |
ഭൗതികാനാം വികാരേണ രസ ഏകോ വിഭിദ്യതേ || 42 ||

ക്ലേദനം പിണ്ഡനം തൃപ്തിഃ പ്രാണനാപ്യായനോന്മനം |
താപാപനോഭോ ഭൂയസ്ത്വമംഭസോ വൃത്തയസ്ത്വിമാഃ || 43 ||

രസമാത്രാദികുർവാണാദംഭസോ ദൈവചോദിതാത് |
ഗന്ധമാത്രമഭൂത്തസ്മാത്പൃഥ്വി പ്രാണസ്തു ഗന്ധഗഃ || 44 ||

കരംഭപൂതിസൗരഭ്യശാന്തോഗ്രാജ്ഞാദിഭിഃ പൃഥക് |
ദ്രവ്യാവയവവൈഷമ്യാദഗന്ധ ഏകോ വിഭിദ്യതേ || 45 ||

ഭാവനം ബ്രഹ്മണഃ സ്ഥാനം ധാരണം സദിശേഷണം |
സർവസത്ത്വഗുണോദ്ഭേദഃ പൃഥിവീവൃത്തിലക്ഷണം || 46 ||

നഭോഗുണവിശേഷോഽർഥോ യസ്യ തച്ഛ്വാത്രമുച്യതേ |
വായോർഗുണവിശേഷോഽർഥോ യസ്യ തത്സ്പർശനം വിദുഃ || 47 ||

തേജോഗുണവിശേഷോദ്ഭവോ യസ്യ തച്ചക്ഷുരുച്യതേ |
 അംഭോഗുണവിശേഷോദ്ഭവോ യസ്യ തദ്രസനം വിദുഃ |
 ഭൂമേർഗുണവിശേഷോദ്ഭവോ യസ്യ സ പ്രാണ ഉച്യതേ || 48 ||

പരസ്യ ദൃശ്യതേ ധർമോ ഹൃപരസ്ഥിൻ സമൻവയാത് |
 അതോ വിശേഷോ ഭാവാനാം ഭൂമാവേവോപലക്ഷ്യതേ || 49 ||

ഏതാൻയസംഹത്യ യദാ മഹദാദീനി സപ്ത വൈ |
 കാലകർമഗുണോപേതോ ജഗദാദിരൂപാവിശത് || 50 ||

തതസ്തേനാനുവിദ്ധേഭ്യോ യുക്തേഭ്യോഽണ്യമചേതനം |
 ഉത്ഥിതം പുരുഷോ യസ്മാദുദതിഷ്ഠദസൗ വിരാട് || 51 ||

ഏതദണ്ഡം വിശേഷാഖ്യം ക്രമവൃദ്ധൈർദശോത്തരൈഃ |
 തോയാദിഭിഃ പരിവൃതം പ്രധാനേനാവൃതൈർബഹിഃ |
 യത്ര ലോകവിതാനോഽയം രൂപം ഭഗവതോ ഹരേഃ || 52 ||

ഹിരൺമയാദണ്ഡകോശാദുത്ഥായ സലിലേശയാത് |
 തമാവിശ്യ മഹാദേവോ ബഹുധാ നിർബിഭേദ ഖം || 53 ||

നിരഭിദ്യതാസ്യ പ്രഥമം
 മുഖം വാണീ തതോഭവത് |
 വാൺയാ വഹ്നിരഥോ നാസേ
 പ്രാണോഽതോ പ്രാണ ഏതയോഃ || 54 ||

പ്രാണാദ്വായുരഭിദ്യതാ -
 മക്ഷിണീ ചക്ഷുരേതയോഃ |
 തസ്മാത്സൂരയോ വൃഭിദ്യതാം
 കർണൗ ശ്രോത്രം തതോ ദിശഃ || 55 ||

നിർബിഭേദ വിരാജസ്ത്വഗ്രോമശ്മശ്വാദയസ്തതഃ |
തത ഓഷധയശ്ചാസൻ ശിശ്നം നിർബിഭേദ തതഃ || 56 ||

രേതസ്തസ്മാദാപ ആസന്നിരഭിദ്യത വൈ ഗുദം |
ഗുദാദപാനോഽപാനാച്ച മൃത്യുർലോകഭയങ്കരഃ || 57 ||

ഹസ്തൗ ച നിരഭിദ്യതാം ബലം താഭ്യം തതഃ സ്വരാട് |
പാദൗ ച നിരഭിദ്യതാം ഗതിസ്താഭ്യം തതോ ഹരിഃ || 58 ||

നാഡ്യോഽസ്യ നിരഭിദ്യന്ത താഭ്യോ ലോഹിതമാഭ്യതം |
നദ്യസ്തതഃ സമഭവന്നുദരം നിരഭിദ്യത || 59 ||

ക്ഷുത്പിപാസേ തതഃ സ്യാതാം സമുദ്രസ്ത്യേതയോരഭൂത് |
അമാസ്യ ഹൃദയം ഭിന്നം ഹൃദയാൻമന ഉത്ഥിതം || 60 ||

മനസശ്ചന്ദ്രമാ ജാതോ ബുദ്ധിർബുദ്ധേർഗിരാം പതിഃ |
അഹങ്കാരസ്തതോ രുദ്രശ്ചിത്തം ചൈത്യസ്തതോഽഭവത് || 61 ||

ഏതേ ഹൃദ്യുത്ഥിതാ ദേവാ നൈവാസ്യോത്ഥാപനേഽശങ്കൻ |
പുനരാവിവിശുഃ ഖാനി തമുത്ഥാപയിതും ക്രമാത് || 62 ||

വഹ്നിർവാചാ മുഖം ഭേജേ നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് |
പ്രാണേന നാസിഭേ വായുർനോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് || 63 ||

അക്ഷിണീ ചക്ഷുഷാഽഽദിത്യോ നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് |
ശ്രോത്രേണ കർണൗ ച ദിശോ നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് || 64 ||

ത്വചം രോമഭിരോഷധ്യോ നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് |
രേതസാ ശിശ്നമാപസ്തു നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് || 65 ||

ഗുദം മൃത്യുരപാനേന നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് |
ഹസ്താവിന്ദ്രോ ബലേനൈവ നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് || 66 ||

വിഷ്ണുർഗത്യേവ ചരണൗ നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് |
നാഡീർനദ്യോ ലോഹിതേന നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് || 67 ||

ക്ഷുത്തുഡ്ഭ്യാമുദരം സിന്ധുർനോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് |
ഹൃദയം മനസാ ചന്ദ്രോ നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് || 68 ||

ബുദ്ധ്യോ ബ്രഹ്മാപി ഹൃദയം നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് |
രുദ്രോഽഭിമത്യാ ഹൃദയം നോദതിഷ്ഠന്തദാ വിരാട് || 69 ||

ചിത്തേന ഹൃദയം ചൈത്യഃ ക്ഷേത്രജ്ഞഃ പ്രാവിശദ്യദാ |
വിരാട് തദൈവ പുരുഷഃ സലിലാദുദതിഷ്ഠന്ത || 70 ||

യഥാ പ്രസുപ്തം പുരുഷം പ്രാണേന്ദ്രിയമനോധിയഃ |
പ്രഭവന്തി വിനാ യേന നോത്ഥാപയിതുമോജസാ || 71 ||

തമസ്മിൻ പ്രത്യഗാത്മാനം ധിയാ യോഗപ്രവൃത്തയാ |
ഭക്ത്യാ വിരക്ത്യാ ജ്ഞാനേന വിവിച്യാത്മനി ചിന്തയേത് || 72 ||

|| ഇതി ശ്രീമദ്ഭാഗവതേ മഹാപുരാണേ പാരമഹംസ്യാം സംഹിതായാം
തൃതീയസ്കന്ധേ കാപിലേയേ തത്ത്വസമാർന്നായേ ഷഡ്വിംശോധ്യായഃ ||